

**Розвиток книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства:  
бібліометричний аналіз авторефератів (1994–2012)**

Дисертація є найважливішим засобом наукового формування фахівця вищої кваліфікації і перевіреною формою вираження дослідницької думки. Вона демонструє наукову зрілість вченого і характеризує розвиток науки. Хоча вона не вичерпує усіх наукових форм і методів розвитку знань, але у значній мірі характеризує певні етапи інноваційних тенденцій в науці. Аналіз дисертаційних досліджень дає об'єктивні показники масштабів, темпів, тенденцій, загального рівня розвитку різних галузей науки і окремих її дисциплін, формування кількісного та якісного складу наукових кадрів в науці та освіті. Серед різних методів аналізу розвитку дисертаційних досліджень окреме значення має застосування бібліометричного методу для узагальнення відомостей щодо різноманітних кількісних та якісних показників, що дозволяють оцінити ступінь актуальності і характер розвитку наукових напрямів, формування наукових шкіл, опублікованість і визнаність наукових результатів.

Такий аспект дослідження не був предметом книгознавчого або бібліотекознавчого аналізу у фаховій літературі і є актуальним для усвідомлення стану і подальшого розвитку цього наукового напрямку в Україні.

“Візиткою” та обличчям дисертації є автореферат дисертації. Якщо дисертація готується в декількох примірниках, то автореферат є основним тиражованим джерелом інформації щодо дисертаційних робіт, що включається в систему наукових комунікацій, і спрямований на публічне обговорення результатів дослідження.

Він має специфічні властивості, спрямовані на висвітлення відомостей щодо відповідальності за підготовку та наукову оцінку результатів дослідження. Ці відомості реалізуються через систему фіксованих і науково

достовірних параметрів, які є опосередкованим джерелом якості наукової інформації і аналіз цих даних дозволяє отримати попередні відомості про розвиток наукового напрямку в дальні та близькій ретроспекції. Ці параметри класифікуються за такими ознаками:

- 1) персоніфікуючі (автор, науковий керівник (консультант), офіційні опоненти);
- 2) кваліфікаційні (кандидат, доктор наук);
- 3) галузеві (найменування однієї з галузей науки);
- 4) професійні (один або два шифри наукових спеціальностей);
- 5) часові (рік захисту);
- 6) регіональні (місто – місце підготовки, місто – місце захисту);
- 7) науково-організаційні та інституційні (організація – місце підготовки, організація – місце захисту);
- 8) статеві (чоловіча, жіноча стаття дисертанта);
- 9) комунікаційні: ступінь включення в систему наукової комунікації через публікації (наявність і кількість публікацій у наукових фахових виданнях); оприлюднення (участь у конференціях, семінарах).

Аналіз зазначених параметрів (поряд з тематичним вивченням безпосередньо дисертацій) масиву авторефератів дисертацій дозволяє різноаспектно характеризувати розвиток наукових систем та її інфраструктури, науковий потенціал у його конкретиці.

Тому об'єктом нашої статті є масив авторефератів зі спеціальності книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство (27.00.03), а предметом – оцінка розвитку в Україні системи цих наукових знань за допомогою бібліометричного аналізу авторефератів дисертацій за 1994–2012 рр., період незалежності України, та формування національного потенціалу кадрів вищої кваліфікації.

Повнота джерельної бази нашого дослідження – масиву авторефератів, забезпечується обов'язковістю їх розсилки і комплектування бібліотеками, серед яких найбільш важливою є Національна бібліотека України імені В. І.

Вернадського (далі – НБУВ).<sup>1</sup> Крім того, у Переліку установ і організацій, до яких обов'язково надсилаються автореферати дисертацій (Затверджено Наказом Вищої атестаційної комісії України 04.04.2000 N 177), інформація про дисертації та автореферати з фонду НБУВ міститься в об'єднаному електронному каталозі бібліотеки, вхід до якого забезпечений з Web-сайту НБУВ (<http://www.nbu.gov.ua>). Виявлені нами автореферати були звірені з базою даних «Здобувач України», яка ведеться Вищою атестаційною комісією України. З огляду на вищезазначене, можна вважати, що масив авторефератів дисертацій зі спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство», використаний у даному дослідженні, є репрезентативним для отримання достовірних результатів.

Отже, розглянемо основні показники розвитку напряму.

### **1. Розподіл дисертаційних досліджень за науковим ступенем і галузями науки**

Насьогодні в Україні діють три спеціалізовано вчені ради із захисту за спеціальністю книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство. Дві з них знаходяться в Києві: при Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського – із захисту докторських дисертацій (кандидатських) та при Київському національному університеті культури і мистецтв – із захисту кандидатських дисертацій, обидві відкриті в 1993 р. Одна – у Харкові – при Харківській державній академії культури, яка була відкрита в 1997 р. – із захисту докторських дисертацій.

У цих спеціалізованих вчених радах було захищено 225 дисертацій, як свідчать відомості виявлених нами авторефератів, виконаних протягом 1994–2012 рр. та затверджених експертними радами з гуманітарних наук ВАК та МОНмолодьспорт України, у тому числі – 22 докторські (9,8 %) і 203 кандидатських (90,2 %). Динаміка захистів наукових досліджень з

---

<sup>1</sup> Обов'язковість розсилки забезпечується Законом України «Про обов'язковий примірник документів», де серед одержувачів обов'язкового примірника різних видів тиражованих документів, у тому числі й авторефератів дисертацій, головною є Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, представлена Графіком 1.

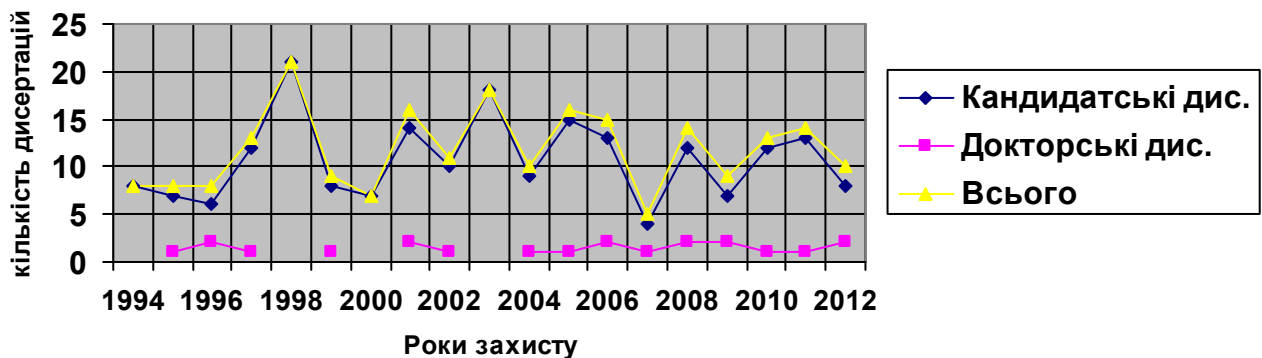
У середньому на дев'ять кандидатських припадає одна докторська дисертація. Вважається, що таке відсоткове співвідношення кандидатських і докторських дисертацій в загальному масиві дисертацій з книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства є досить низьким, тому що середнє співвідношення докторів і кандидатів наук по Україні складає один до шести.

У період з 1994 до 1997 р. включно було захищено 37 дисертацій з книгознавчої (17 %), бібліотекознавчої (68 %) та бібліографознавчої тематики (15 %), що заклали підґрунтя для створення власної наукової інфраструктури, яка сприяє розвитку бібліотечної науки. Започаткування і розвиток зазначених наукових напрямів є вагомим здобутком наукової громадськості незалежної України, адже в СРСР захист подібних дисертацій відбувався лише у Москві та Санкт-Петербурзі, а всі фахові журнали видавались лише у Москві.

Найбільша кількість дисертацій (21), присвячених питанням книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, було захищено у 1998 р. Очевидно, позначилося й те, що після відкриття ВАК України, за чотири роки діяльності спеціалізованих вчених рад та аспірантури, було підготовлено через аспірантуру та систему пошукувачів низку кандидатів наук. Тобто була реалізована перша хвиля накопиченого потенціалу наукових кадрів. Певну роль зіграло і відкриття у 1997 р. третьої в країні – при Харківській державній академії культури, спеціалізованої вченої ради із захисту докторських дисертацій, що відбилося на загальній кількості дисертацій.

У 2001–2005 рр. спостерігалась активізація подібних досліджень, що пов'язано з актуалізацією низки бібліотекознавчих питань у зв'язку із розвитком нового інформаційного суспільства в Україні, впровадженням нових електронних технологій та необхідністю розв'язання принципових питань перебудови бібліотечних технологій, а також накопиченого досвіду вирішення питань в галузі історії та теорії книги. Про що свідчить зміст цих дисертацій.

**Графік 1. Кількість докторських і кандидатських дисертацій з книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, захищених в 1994-2012 рр.**



Як видно з Графіку 1, за досліджуваний період захищалося в середньому 10 кандидатських дисертацій за рік. Активність їх захистів носить періодичний характер з максимумом у 1998 і 2003 рр.

Мінімальна кількість захищених дисертацій (п'ять) припала на 2007 р.

У докторських дисертаціях простежується стабільність захистів із середнім показником одна дисертація за рік.

Наведені дані свідчать про стійкий науковий інтерес до книгознавчої та бібліотечно-інформаційної тематики в цілому у вітчизняній науці і всебічний характер досліджень у цій галузі знань і, відповідно, підвищення рівня професійної підготовки кадрів вищої кваліфікації.

Як бачимо, зростання кількості кандидатських дисертацій значно перевищує такий показник докторських, це можна розцінювати, як свідчення збільшення притоку в науку молодих наукових кадрів.

Дисертація – робота перш за все кваліфікаційна. її успішний захист відкриває можливості до заняття визначених посад, перш за все у галузі освіти і науки. Написання і захист дисертації – тривалий процес, зазвичай займає декілька років, особливо, коли захист дисертацій реалізується через інститут пошукувачів, які виконують дисертації без відриву від основної роботи і, як правило, за її результатами. Далеко не для кожного теоретична діяльність є головною сферою самореалізації, не для кожного захист кандидатської

дисертації стає лише етапом тривалого творчого шляху, що передбачає написання і докторської дисертації, і монографій і т. п. Деякі дослідники – В. А. Маркова, С. М. Міщук, Г. В. Шемаєва, Н.В. Стрішенець – захистили і кандидатську і докторську дисертацію з бібліотечних спеціальностей.

Не слід виключати того, що наше дослідження має свої хронологічні межі, які не дозволяють ретроспективно відстежити зазначені збіги щодо науковців, які захистили докторські дисертації до 1994 р. Таким чином, наведений список докторів наук, які підготували кандидатську з книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства, ймовірно буде більший.

Проведений аналіз галузей наукових знань, з яких йшов приріст книгознавців, бібліотекознавців та бібліографознавців вищої кваліфікації за період з 1994 по 2012 р., дав наступні результати. До захисту докторської дисертації 50 % здобувачів були кандидатами педагогічних наук; 45 % – кандидатами історичних наук. Кандидатом філологічних наук був один здобувач і кандидатом філософських наук – один здобувач.

Між тим співвідношення докторських і кандидатських дисертацій зі спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавств» в кожній з галузей науки, за якою присуджується науковий ступінь, має свої особливості, які простежуються за показниками таблиці 1.

**Таблиця 1. Розподіл по галузях науки дисертацій за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавств» на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук, підготовлених в Україні в 1994–2012 рр.**

Рік захисту	Галузь науки, за якою присуджується науковий ступінь								Всього
	Історичні		Педагогічні		Філологічні		Соціальні комунікації		
	Д	К	Д	К	Д	К	Д	К	
1994		6		2					8
1995	1	4		3					8
1996	2	5		1					8
1997	1	7		5					13
1998		14		7					21
1999		7	1			1			9
2000		7							7

2001	2	7		7					16
2002	1	6		4					11
2003		10		7		1			18
2004	1	7		2					10
2005		10	1	5					16
2006	1	8	2	4					15
2007	1	4							5
2008	1	7				1	5		14
2009	1	3				1	4		9
2010	1	7					5		13
2011		5				1	8		14
2012	1	4				1	4		10
Всього	14	128	4	47	-	2	4	26	225

*Примітка. Тут і далі Д - докторські; К - кандидатські.*

Отже, з історичних наук за 1994 – 2012 рр. захищено 142 дисертаційні роботи, з них 14 докторських (6 % від загальної кількості). Із педагогіки за цей же період захищена 51 дисертація, з них чотири докторські (1,8 %). Із соціальних комунікацій захищено 30 дисертацій, з них чотири докторські (1,4 %). Із філологічних наук захищено всього дві кандидатські дисертації, які стосуються рідкісної специфіки книгознавчого напрямку – досліджень слов'янської та грецької рукописних книг. Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство за досліджуваний період вивчалось і вивчається в різних контекстах, що підтверджується аналізом галузей науки, в межах яких ведуться дослідження.

Аналіз статевого складу здобувачів наукового ступеня доктора наук виявив, що з 22 дисертацій 14 захищені жінками. Серед здобувачів наукового ступеня кандидата наук – 170 жінок і 33 чоловіки. Це цілком відповідає традиційному жіночому складу працівників, які зайняті у сфері бібліотечної, видавничої та книжкової справи. Однак спостерігається поступове збільшення відсотків чоловіків.

## **2. Розподіл дисертаційних досліджень за спеціальністю та роками захистів**

Наукова спеціальність «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» за роки незалежності України відносилась до наступних галузей науки:

05.25.00 – Документальна інформація (до 1995 р.);

07 – Історичні науки (з 1996 р.);

27 – Соціальні комунікації (з 2008 р.).

До 90-х років наука України була складовою частиною наукового потенціалу СРСР, тому перші нормативні документи ВАК України після здобуття державної незалежності мало в чому відрізнялися від союзних.

Так, спеціальності 05.25.03 – «Бібліотекознавство, бібліографознавство» та 05.25.04 – «Книгознавство» відповідно до постанови президії Головної ради ВАК України від 13 травня 1993 р. № 1/9 відносились, як і в СРСР, до «Документальної інформації». Проте, з перших днів місцеві органи атестації, міністерства і відомства, яким підпорядковані навчальні і науково-дослідні установи, орієнтувалися виключно на посилення вимог до дисертацій, на необхідність утримувати високий рівень наукової значущості результатів досліджень, їх практичного впровадження.

У зв'язку з цим була кардинально оновлена номенклатура спеціальностей науковців відповідно до національних потреб і тенденцій розвитку науки в контексті світового досвіду. У 1997 р. вводиться новий Перелік спеціальностей наукових працівників, який затверджений наказом Вищої атестаційної комісії України від 13 березня 1997 р. № 86. Відповідно до нього вищеназвані спеціальності об'єднано в одну 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» і віднесено до історичних наук з можливістю захисту дисертацій з історичних, педагогічних та філологічних наук. Це викликало безліч проблем. Так, в радянський час такий розподіл вважався багато в чому умовним: дисертації сучасної тематики захищалися з педагогічних (технічних) наук, написані в історичному аспекті - з історичних наук. З роками під час експертизи наукової і практичної цінності дисертацій основна увага почала приділятися не вкладу здобувача в розвиток базових



галузевих наук - книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства, а в історичну або педагогічну науку. Ситуація погіршувалася ще й тим, що до експертизи залучалися, як правило, «чисті» доктори історичних і педагогічних наук, які недостатньо розуміють специфіку спеціальності: одні опоненти та експерти вимагали від здобувачів суто архівних матеріалів і вузькоісторичних тем, інші - «педагогічних експериментів» в бібліотечно-бібліографічній науці і практиці. В результаті цього здобувачі, пристосовуючись до вимог цих наук, набагато менше уваги приділяли власній науці (спеціальності), збагаченню її новим історичним, теоретико-методологічним і прикладним знанням. Це протистояння особливо загострилося в останні роки в галузі педагогічних наук.

В період глобалізації та інформатизації суспільства, що характеризує його розвиток з початку XXI ст. відбувається розширення проблематики наукових досліджень в Україні, відзначається стійка тенденція нарощування кількості інноваційних та перспективних спеціальностей соціально-комунікаційного циклу та формування окремого напрямку. Почав розвиватися їх теоретико-методологічний потенціал в руслі врахування сучасних світових тенденцій в системі науково-інформаційних процесів, формування електронного та цифрового суспільства, що змінює характер бібліотечно-бібліографічної діяльності. Різке зростання нових функцій бібліотек як науково-інформаційних центрів, їх активна участь в комунікаційних процесах суспільства вимагала розробки актуальних питань бібліотечної діяльності в комунікаційних процесах.

Враховуючи це в 2007 р. було проведено реорганізацію спеціальності 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». Відповідно до наказу ВАК України від 14.12.2007 № 867 номенклатура наукових спеціальностей поповнилась новою галуззю «27 – Соціальні комунікації», куди і було віднесено наукову спеціальність «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» з можливістю захисту дисертацій з історичних наук та соціальних комунікацій. Це рішення має стратегічне значення як для ефективного розвитку нової наукової галузі, так і для

української науки в цілому. Воно є ще одним яскравим свідченням того, що Україна за своїм науковим потенціалом та інноваційним мисленням відповідає європейському і світовому рівню.

**Таблиця 2. Кількісні показники підготовки науковців (фахівців) в Україні за спеціальностями 05.25.03 – «Бібліотекознавство, бібліографознавство» та 05.25.04 – «Книгознавство» (1994 – 1995)**

Галузь науки, за якою присуджується науковий ступінь	Загальна кількість			
	Спеціальність 05.25.03		Спеціальність 05.25.04	
	од.	%	од.	%
Історичні	8	61,5	3	100
Педагогічні	5	38,5	–	–

**Таблиця 3. Кількісні показники підготовки науковців (фахівців) в Україні за спеціальністю 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» (1996 – 2008)**

Галузь науки, за якою присуджується науковий ступінь	Загальна кількість	
	од.	%
Історичні	105	68,5
Педагогічні	46	30
Філологічні	2	1,5

**Таблиця 4. Кількісні показники підготовки науковців (фахівців) в Україні за спеціальністю 27.00.03 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» (2008 – 2012)**

Галузь науки, за якою присуджується науковий ступінь	Загальна кількість	
	од.	%
Історичні	26	45
Соціальні комунікації	30	55

Наведені у таблицях 2 – 4 показники засвідчують, що за два роки існування спеціальностей 05.25.03 та 05.25.04 відбулися захисти 16 дисертаційних робіт, тобто готувалось по вісім дисертацій на рік; за 12 років існування спеціальності 07.00.08 підготовлено та захищено 153 наукових досліджень, тобто 12,8 дисертацій за рік; за п'ять років існування спеціальності 27.00.03 – 56 робіт із середньорічним коефіцієнтом 11,2.

У період з 1998 по 2007 рр. спостерігається зростання числа дисертаційних досліджень, присвячених книгознавству та бібліотечній справі (в цей час спостерігається максимальний середньорічний коефіцієнт – 12,8), що свідчить про активізацію інтересу до книгознавчої та бібліотечно-інформаційної галузі і його стійке зростання. Період 2008 – 2012 рр. – етап початкової інституціоналізації наукових досліджень нової галузі «Соціальні комунікації» як одного з перспективних та пріоритетних наукових напрямків дисертаційних досліджень в Україні<sup>2</sup>

Здобуття Україною незалежності викликало необхідність опрацювання багатьох раніше не досліджуваних з ідеологічних причин тем, пов'язаних з національною книгою та культурою. Глибинні зміни в різних сферах суспільного життя, потребували заповнення лакун у вивченні історії книги та національної документальної спадщини в їх історичному розвитку. Ця проблематика набуває надзвичайної актуальності і в історичних науках починається фундаментальна розробка теми історії книги та книгознавства, бібліографознавства і починається процес залучення до наукового обігу результатів цих досліджень, передусім, в галузі раніше заборонених з ідеологічних причин питань національної книги як частини української науки й культури. Цим пояснюється, на нашу думку, і найбільший відсоток захищених дисертацій, присвячених історичним наукам (63 %). Кількісні показники захистів дисертацій з педагогічних наук у чотири рази менший. За цими науками продовж багатьох попередніх років за часів СРСР захищалась переважна більшість дисертацій за спеціальностями, що розглядаються. Присвоєння наукових ступенів за педагогічними науками за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство» було скасовано. Адже педагогіка як наука має власну теорію, категоріальний апарат, передбачає обов'язкове проведення педагогічного експерименту тощо. І тому вимоги, які висувалили до дисертаційних досліджень за спеціальністю «Книгознавство,

---

<sup>2</sup> Кушнарєнко Н. Н. Соціальні комунікації – нова наука / Кушнарєнко Н. Н., Соляник А. А. // Научные и технические библиотеки. — 2008. — № 8. — С. 48.

бібліотекознавство, бібліографознавство» вчені-педагоги, на завжди враховували закономірності галузевої науки. Якщо дослідження історії книжкової, бібліотечної та бібліографічної діяльності більш-менш відповідали історичному напрямку, то розроблення теоретико-методологічних засад бібліотечно-бібліографічної сфери аж ніяк не відповідала ні історичному напрямку, до якого була віднесена спеціальність, ні галузі педагогіки, за якою присуджувалися наукові ступені. При цьому значна частина сучасних досліджень, присвячених соціальним комунікаціям, взагалі опинилася поза межами існуючого Переліку, що спричинило проблемну ситуацію, гальмувало подальший розвиток перспективних галузей і напрямів наукових досліджень. Введення нової галузі «27 — Соціальні комунікації», куди відноситься наукова спеціальність «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство», створило найсприятливіші умови щодо розвитку перспективних напрямів дисертаційних досліджень у соціально-гуманітарній сфері. Оскільки, соціальні комунікації розвиваються нещодавно, тому їх кількість на сьогодні у 7,5 разів менша в порівнянні з історичною тематикою.

Порівняно з 90-ми роками, коли на рік відбувалося по три-чотири захисти, можна стверджувати, що за досліджуваний період відбулись істотні зміни у репрезентації цілісної картини історії розвитку книжкової, бібліотечної справи і бібліографії України, висвітленні білих плям і поверненні з небуття імен багатьох вдатних діячів вітчизняної науки і культури.

### 3. Розподіл дисертаційних досліджень за місцем захисту

В Україні сьогодні є два центри, де захищаються дисертації з обраної теми. Відповідно до цього проведено групування дисертацій відповідно до місця захисту (Таблиця 5).

**Таблиця 5. Розподіл дисертацій, підготовлених в Україні в 1994 – 2012 р., по містах, де відбулися захисти**

Місто	Галузь науки			
	історичні	педагогічні	філологічні	соціальні комунікації

Київ	142	30	2	5
Харків	–	21	–	25

Місця захистів дисертацій із розглянутої спеціальності являють собою науково-дослідні та освітні центри, в яких розташовані провідні «бібліотечно-бібліографічні наукові установи і вузи, при яких діють аспірантури, спеціалізовані ради із захисту дисертацій; здійснюється випуск наукової продукції та видання наукових фахових журналів»<sup>3</sup>. Якщо Харків став регіональною столицею для захисту дисертацій, Київ виконує функції загальнонаціонального центру, де захищаються дисертації з різних областей та регіонів України.

На київські наукові центри припадає 79,5 % захистів дисертацій зі спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». Цікаво відмітити, що тільки в Києві 142 здобувача отримали науковий ступінь в галузі історичних наук. Захисти на здобуття наукових ступенів у галузі педагогічних наук пройшли і в Києві, і в Харкові. Проте, Харків домінує в галузі соціальних комунікацій, де 25 здобувачів захистили дисертацію за цією спеціальністю. Це в значній мірі пояснюється характером ради, яка діє при вищому освітньому закладі, і де виконуються роботи з теоретичним та науково-методичним аспектом формування дисциплін комунікаційного циклу. Лише останнім часом дослідження в НБУВ почали активізувати напрям соціальних комунікацій.

Порівняно з даними кінця ХХ ст. можна зазначити, що провідні на той момент наукові школи (Київ, Харків) зберегли та розвивають свої позиції, що вказує на цінність традицій, високий рівень професійних колективів, а також складність становлення наукових напрямів на малопідготовленому ґрунті.

#### **4. Розподіл дисертаційних досліджень за установами, де відбулися захисти**

Найбільша кількість захищених дисертаційних робіт спостерігається в Києві як столиці, де зосереджена переважна більшість наукових установ. Нині в Україні сформувалося три наукові школи з книгознавства, бібліотекознавства і

<sup>3</sup> Слободяник М. Бібліотечна наука в Україні: до підсумків десятирічного розвитку / Слободяник М. // Вісник Книжкової палати. — 2002. — № 1. — С.6.

бібліографознавства, першість серед яких посідає Київська (Таблиця 6).

Лідером із захисту докторських і кандидатських дисертацій є Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (53 %) – головна всеукраїнська бібліотека, загальнодержавний комплексний бібліотечно-інформаційний, науково-дослідний і культурний центр, в якому сконцентровано загальнонаціональний інформаційний потенціал.

Останнім часом її діяльність спрямована на комплектування, зберігання та оптимізацію використання її національного книжкового та рукописного сховища України, інформаційного центра світових електронних наукових ресурсів, а також провідної у своїй галузі науково-дослідної установи, яка вирішує коло взаємопов'язаних книгознавчих, бібліотекознавчих, бібліографознавчих, архівознавчих, науково-інформаційних та інших питань як на теоретичному, так і практичному рівні.

Комплексне вирішення наукових і практичних завдань забезпечується структурою НБУВ: інститути (науково-методичного забезпечення бібліотечно-інформаційної роботи, рукопису, архівознавства, біографічних досліджень), центри (консервації і реставрації, бібліотечно-інформаційних технологій, культурно-просвітницький, науково-видавничий), архівний фонд НАН України, Фонд президентів України (1996), Національна юридична бібліотека (1999) і Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (1995). Значна увага приділяється опрацюванню механізмів дії бібліотек як компонентів глобальних комп'ютерних мереж, створення новітніх та ретроспективних інформаційних ресурсів і баз даних, електронних цифрових бібліотек, соціальних комунікаційних взаємодій.

НБУВ здійснює функції загальноакадемічного бібліотечно-інформаційного центра, кумуляцію найбільш інформативних зарубіжних науково-інформаційних ресурсів, цифрових ресурсів національної рукописно-книжкової духовної спадщини. Вчені Бібліотеки беруть активні участь у соціогуманітаних наукових дослідженнях НАН України, опрацьовують проблеми розвитку інтелектуального та духовного потенціалу та модернізації

науки, освіти, культури, досліджують тенденції формування суспільства знань, вітчизняної історико-культурної спадщини, інформаційного забезпечення органів влади та інших структур. НБУВ видає спеціалізований журнал “Бібліотечний вісник”, збірники “Наукові праці НБУВ“, “Рукописна та книжкова спадщина України”, а також здійснює фундаментальні і прикладні наукові праці в галузі національної бібліографії, історії книги, бібліотечної справи, інформаційно-аналітичної діяльності, історико-культурної спадщини, формування та використання документальних інформаційних ресурсів, створює наукові каталоги, публікації пам’яток, довідники та покажчики фондів. Бібліотека щорічно проводить міжнародні конференції та обмін спеціалістами з різних країн.

В Бібліотеці працюють понад 900 співробітників, з них бібліотечних — 65%, наукових — 20% і допоміжних — 15%. Тут сьогодні працюють 12 докторів наук, 92 кандидата наук в галузі історичних, філологічних, філософських, педагогічних, економічних, біологічних, технічних наук, а також з мистецтвознавства, соціальних комунікацій. Серед науковців академік НАН України О. С. Онищенко і член-кореспондент НАН України Л. А. Дубровіна. Це міцний ґрунт у підготовці кадрів вищої кваліфікації, які працюють на базі джерел, впроваджують результати своїх досліджень в бібліотечну діяльність.

Усе це викликало те, що в НБУВ відбулися захисти 121 дисертації: 106 – на здобуття наукового ступеня кандидата наук та 15 - на здобуття наукового ступеня доктора наук, а 50 % здобувачам присуджено науковий ступінь у галузі історичних наук.

**Таблиця 6. Кількість захищених дисертацій у провідних наукових центрах України (1994 – 2012)**

Назва установи	Д	К	Всього
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського	15	106	121
Київський національний університет культури і мистецтв	–	58	58
Харківська державна академія культури	7	39	46

Діяльність спеціалізованих рад із захисту дисертацій з даної спеціальності у Києві та Харкові дозволили сформувати тут потенціал докторів і кандидатів наук, які поповнили склад спеціалізованих рад. Однак в інших регіонах такі ради й досі не можуть відкритися, оскільки згідно вимогам до персонального складу спеціалізованої вченої ради, вона формується таким чином, щоб в її складі кількість штатних працівників наукової установи, вищого навчального закладу, в якому вона утворюється, становила дві третини від загальної кількості фахівців<sup>4</sup>.

Залишаючись довгий час єдиним в Україні вищим навчальним закладом, який забезпечував сферу культури висококваліфікованими фахівцями, Харківська державна академія культури стала фундатором бібліотечної і культурологічної освіти. Факультет бібліотекознавства та інформатики ХДАК нині має всі ознаки флагмана бібліотечно-інформаційної освіти в Україні. Високий кадровий потенціал професорсько-викладацького складу факультету, близько 80% якого мають наукові ступені та вчені звання (6 докторів наук, професорів; 9 кандидатів наук, доцентів), дозволяє здійснювати підготовку фахівців для бібліотечно-інформаційної сфери на рівні кращих світових стандартів.

Розвиток документно-комунікативної сфери суспільств, активізоване впровадження нових інформаційних технологій, вимагає створення гнучкої та скоординованої системи підготовки сучасного бібліотечно-інформаційного фахівця. Саме завдяки сучасній науковій інтерпретації навчального процесу науково-педагогічний склад кафедри книгознавства і бібліотекознавства Київського національного університету культури і мистецтв (3 доктори наук, професори, 6 кандидатів наук) здійснює підготовку бібліотечно-інформаційних спеціалістів за новими напрямками, які спрямовані на фахівця нової генерації.

З проголошенням незалежності України наукова система почала перетворюватися з регіональної на самостійну національну наукову систему.

---

<sup>4</sup> Положення про спеціалізовану вчену раду. Наказ Міністерства освіти наук, молоді та спорту України від 14.09.2011 р. № 1059.



Саме тому, провідні на сьогодні наукові та науково-освітні установи у галузі книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства знаходяться у Києві та Харкові. Подібна ситуація є об'єктивним процесом формування кадрового потенціалу, яку пройшли багато країн. Водночас, зростання кадрів вищої кваліфікації прямо відповідає потребам галузі та розвитку науки. Однак надалі, з точки зору теорії систем, це може дестабілізувати наукову галузь країни. На відміну від локального розміщення наукових центрів їх рівномірне розташування по країні сприятиме підвищенню стійкості наукової системи до зовнішніх впливів, про що свідчить досвід передових країн світу.

### **5. Розподіл дисертацій за установами, де вони були виконані**

Показником наукової діяльності є кількість підготовлених у наукових установах дисертацій (Таблиця 7). Такий критерій доцільно використовувати у його співвідношенні до загальної кількості вчених, які здійснювали наукове керівництво здобувачами наукових ступенів. На основі виявлених нами авторефератів (225) встановлено, що ними виступали 32 кандидата наук і 31 доктор наук.

**Таблиця 7. Розподіл дисертацій по установах, де вони були виконані**

Назва установи	К-ть підготовлених дисертацій	
	Д	К
Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України	1	1
Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України		1
Київський національний університет культури і мистецтв	4	62
Національна парламентська бібліотека України		1
Національна юридична акад. України імені Ярослава Мудрого		1
Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського	7	88
Рівненський державний гуманітарний університет	1	6
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського	1	2
Український державний науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства	1	2
Українська академія друкарства		1

Харківська державна академія культури	7	37
Державна наукова сільськогосподарська бібліотека Української академії аграрних наук		1

Найбільша кількість робіт від загальної кількості дисертацій була виконана у НБУВ – 42 %, що в два рази більше, ніж у Харківській державній академії культури (далі – ХДАК), і в 1,4 рази більше, ніж у Київському національному університеті культури і мистецтв (далі – КНУКіМ). Тобто, на сьогоднішній день лідерами з підготовки науковців вищої кваліфікації є НБУВ, ХДАК та КНУКіМ. Таке становище є цілком закономірним, оскільки у вищеназваних наукових установах діяли та діють спеціалізовані вчені ради із захисту дисертацій за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство»: НБУВ з 1993 р. до 2012 р., КНУКіМ з 1993 р. до 2006 р., ХДАК з 1997 р. до 2012 р. Крім того, як науково-дослідна установа Національної бібліотеки України НБУВ здійснює наукові дослідження проблем бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, документознавства, архівознавства, інформатизації бібліотек, збереження, консервації і реставрації бібліотечних фондів; методології, методики й організації створення національної бібліографії України, повних бібліографій документів національних меншин України; створення і розвитку комп'ютерних технологій бібліотечної діяльності; виконує функції національного центру біографічних досліджень. ХДАК та КНУКіМ є унікальні вищі навчальні заклади, потужні центри «вузівської» науки, провідні навчально-методичні та унікальні культурно-мистецькі осередки України.

Стратегічною метою діяльності цих освітніх, наукових, науково-методичних і виховних центрів є підготовка нового покоління якісних фахівців і науковців культурологічно-мистецького і бібліотечно-інформаційного профілів для України, здатних ефективно діяти в умовах глобалізації та сучасного інформаційного суспільства. Факультет бібліотекознавства та інформатики ХДАК є фундатором вищої бібліотечної освіти в Україні, де працюють перші доктори і кандидати наук з соціальних комунікацій. До його складу входять кафедри: бібліотекознавства та соціальних комунікацій,

бібліографознавства та інформаційно-бібліографічної діяльності, документознавства та книгознавства.

Найбільше докторських дисертаційних досліджень підготовлено у Харківській державній академії культури та Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського – 63 % від загальної кількості захищених докторських дисертацій. Це пояснюється тим, що і НБУВ, і ХДАК є потужними центрами фундаментальних і прикладних наукових досліджень у галузі науково-інформаційної діяльності, бібліотекознавства та суміжних наук, осередки кращих наукових шкіл означеного профілю.

Крім того, є підстави констатувати наявність тенденції щодо зростання числа дисертацій і розширення кола установ, де вони виконуються, за рахунок усе більшого представництва регіонів.

Так, Рівненський державний гуманітарний університет – багатопрофільний навчальний заклад, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою із гуманітарних, культурно-мистецьких, природничих, економічних та інших напрямків; провадить фундаментальні та прикладні наукові дослідження; є провідним науково-методичним центром; сприяє поширенню наукових знань. Підготовку висококваліфікованих бібліотечних спеціалістів забезпечує досвідчений педагогічний колектив кафедри бібліотекознавства і бібліографії, яка була створена у 1972 р. на базі Рівненського культурно-освітнього факультету Київського державного інституту культури. У цілому викладачів з науковими ступенями та вченими званнями на кафедрі є понад 66% від загальної кількості педагогічного складу кафедри. Зараз на кафедрі працює 6 штатних викладачів та 7 викладачів-сумісників. Серед них: 1 професор, 4 доценти, 1 доктор історичних наук, 4 кандидати наук.

Ще один приклад представництва установи, де виконуються дисертації зі спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». Це кафедра історії України та допоміжних історичних дисциплін Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського - провідного вищого

навчально-наукового закладу Криму, ідея відкриття якого виникла ще на початку минулого століття. Кафедра здійснює спеціалізацію з соціально-економічної, політичної, етнічної та культурної історії України і Криму, історичного краєзнавства, історичної бібліографії, історії Криму. Так, доктором історичних наук, професором Непомнящим А.А. підготовлена найбільш повна історична бібліографія Криму. У 2004 році заснував науково-довідкову книжкову серію «Біобібліографія кримознавства», яка до 2013 року має 18 випусків.

Сподіваємось, що географія установ, які провадять наукові дослідження у галузі книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства, буде розширюватись.

Разом з тим, ці показники є відносними, оскільки в авторефератах не вказуються багато спеціалістів з різних інших міст України, які працюють в бібліотеках та вузах таких великих міст України як Львів, Миколаїв, Одеса, Симферополь, Житомир, Луцьк та проходять підготовку через систему аспірантури та як пошукувачі. Це Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Державна наукова сільськогосподарська бібліотека Української академії аграрних наук, Українська академія друкарства, Національна юридична акад. України імені Ярослава Мудрого, Житомирський державний університет імені Івана Франка та ін.

Тематика виявлених наукових досліджень з книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства у своїй більшості тісно пов'язана з науковими проектами, планами і практичними завданнями галузі. Серед них виділяються наступні: відомчі теми НАН України – «Книжкові та рукописні пам'ятки: історико-культурні дослідження бібліотечних зібрань, колекцій та рідкісних видань» (2002 – 2006 рр., № державної реєстрації 0102U000510) та «Унікальні книжкові та рукописні фонди: науковий опис, державна реєстрація» (2007 – 2009 рр., № державної реєстрації 0107U000172); комплексна наукова тема НБУВ «Інформаційні технології в системі інноваційної діяльності наукової бібліотеки» (2005 – 2007 рр., № держреєстрації 0105U000488); наукове

дослідження факультету бібліотекознавства та інформатики Харківської державної академії культури «Бібліотечно-інформаційне забезпечення науки, виробництва, освіти, культури та управління»; НДР ХДАК «Документально-комунікаційні структури: інноваційні стратегії розвитку» (державний реєстраційний номер 0109U000512) та ін.

## **6. Показники участі вчених в якості наукових керівників (консультантів) з підготовки дисертацій**

Відповідно до нормативних документів з підготовки і захисту дисертацій докторські дисертації виконуються самостійно, однак особам, що навчаються в докторантурі, передбачається призначення наукових консультантів. Як засвідчує аналіз докторських дисертацій за цими показниками, 13 докторських дисертацій з 22 виконані здобувачами самостійно, 9 здобувачів мали по одному науковому консультанту.

В результаті дослідження участі вчених у науково-кваліфікаційній роботі виявлено, що всі кандидатські дисертації виконані під науковим керівництвом фахівців у галузі бібліотекознавства і книгознавства, серед яких 17 докторів історичних наук, 7 докторів педагогічних наук, 3 доктори філософських наук, 2 доктори технічних наук, 2 доктори наук із соціальних комунікацій, 18 кандидатів педагогічних наук, 11 кандидатів історичних наук, 2 кандидата економічних наук і по одному кандидату технічних та філологічних наук. Показово, що понад 20 кандидатських дисертацій було виконано під науковим керівництвом академіка НАН України, доктора філософських наук О. С. Онищенко і члена-кореспондента НАН України, доктора історичних наук Л. А. Дубровіної.

Варто відзначити, що здобувачі, які захистили докторську дисертацію за означеною спеціальністю у період з 1994 по 2012 рр., продовжують працювати в даній галузі, готуючи науковців вищої кваліфікації за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» (Таблиця 8).

**Таблиця 8. Показники підготовлених науковців вищої кваліфікації докторами наук, які захистили свою дисертацію за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» (1994 – 2012)**

ПІБ науковця, який захистив докторську дисертацію у досліджуваний період	Назва докторської дисертації	Рік захисту	Кількість підготовлених науковців вищої кваліфікації	
			Д	К
М. С. Слободяник	Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій в період освоєння інформаційних технологій	1995		8
В. О. Ільганаєва	Бібліотечна освіта в контексті еволюції системи соціальних комунікацій	1996	2	14
Т. І. Ківшар	Український книжковий рух: книговидання та книгопоширення (1917 – 1923 рр.)	1996	1	5
С. Г. Кулешов	Типологія наукових документів: історія та сучасний стан	1997		2
Л. Я. Філіпова	Бібліографічні системи України в інформаційно-комп'ютерному середовищі: теорія, організація, технологія	1999		5
А. А. Непомнящий	Бібліографічна спадщина історико-етнографічних досліджень Криму в кінці ХУІІІ – на початку ХХ століть	2001		2
Г. І. Ковальчук	Теорія та практика книжкового пам'яткознавства ХХ століття	2004		3
В. М. Горовий	Соціальні інформаційні бази і розвиток бібліотечного інформаційного потенціалу (1991 – 2006 рр.)	2006		4
Л. Г. Петрова	Соціально-економічні аспекти розвитку бібліотек України в сучасних умовах	2006		1
А. А. Соляник	Система документопостачання фондів бібліотек України: теоретико-методологічний аспект	2006		3
Т. В. Новальська	Вивчення читача в українському бібліотекознавстві (друга половина ХІХ – початок ХХІ	2007		1

Із 22 докторів наук, які захистили дисертацію у досліджуваний період, 63 % були науковими керівниками 59 разів, а науковими консультантами три рази. Найбільш активним у цьому питанні є В. О. Ільганаєва, під керівництвом якої захищено 14 кандидатських дисертацій та дві докторські, оскільки вона працює у ХДАК – першому створеному на теренах України вищому навчальному закладі культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного профілю, засновника мережі галузевих вищих навчальних закладів, фундатора, лідера й унікального осередку підготовки висококваліфікованих фахівців і науковців культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного профілю.

Із кандидатів наук, які захистили дисертації з 1994 по 2012 рр., тільки шість осіб (Т. В. Добко, Н. М. Зубкова, М. К. Іваннікова, В. М. Медведєва, Т. С. Монько та І. Д. Нілова) виступали науковими керівниками.

## **7. Показники участі установ в атестації наукових кадрів**

Важливою складовою атестаційного процесу є думка його безпосередніх учасників – експертів і, зокрема, офіційних опонентів – компетентних вчених із спеціальності, за якою подано дисертацію. До атестаційного процесу було залучено у якості опонентів 158 вчених із 59 наукових установ, у т. ч. 79 докторів наук. Причому, сім докторів наук (І. В. Верба, Т. І. Ківшар, Г. І. Ковальчук, І. Б. Матяш, Т. В. Новальська, Л. Г. Петрова, М. С. Слободяник) почали опонувати дисертації з книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства будучи кандидатами наук (Таблиця 10).

Найчастіше запрошували для опонування вчених із НБУВ (19 %), КНУКіМ (15 %), Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (9 %), Українського державного науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (7 %), Інституту історії України НАН України (5 %), ХДАК

(4 %) (Таблиця 9).

Необхідно зазначити, що такі галузеві установи як Бібліотека Національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого, Державна бібліотека України для юнацтва, Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН, Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського, Донецька обласна універсальна наукова бібліотека ім. Н. К. Крупської, Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника НАН України, Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія», Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека, Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка також почали залучатись до процесу атестації.

До процесу атестації найбільше всього було залучено докторів наук (дев'ять) із Інституту історії України НАН України, а кандидатів наук (17) із НБУВ.

**Таблиця 9. Показники участі установ в атестації наукових кадрів, де кількість запрошень до опонування дисертацій > 5**

Назва установи	Кількість запрошень до участі у розгляді дисертацій	Кількість вчених, які були опонентами	
		Д	К
Державна історична бібліотека України	6	–	1
Державний комітет архівів України	9	3	1
Інститут історії України НАН України	25	9	1
Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України	7	3	1
Київський національний університет імені Тараса Шевченка	14	5	3
Київський національний університет культури і мистецтв	67	6	13
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв	43	3	10
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського	102	5	17
Український державний науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства	34	2	3



Харківська державна академія культури	21	6	6
Харківський державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди	8	2	–
Центр інформаційних ресурсів відділу преси, освіти та культури Посольства США в Україні	7	1	1

Аналіз авторефератів свідчить про кількість запрошень до участі в атестації докторів наук. До опонування було залучено 49 докторів історичних наук, десять докторів педагогічних наук, чотири доктори філософських наук, три доктори наук із соціальних комунікацій, по два доктори мистецтвознавства, психологічних наук, технічних наук, філологічних наук та один доктор з державного управління. Не дивно, що з числа докторів історичних наук (49) та кандидатів історичних наук (46) найбільше всього призначали офіційних опонентів, адже і кількість захищених дисертацій з історичних наук становить найбільшу частку (63 %) від усіх захищених робіт. Більше всього запрошень до участі в опонуванні було отримано співробітниками НБУВ. Оскільки, Бібліотека є науково-дослідним інститутом НАН України - належить до числа найбільших інформаційно-бібліотечних центрів світу і має кваліфікований склад вчених і спеціалістів з проблем бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, документознавства та архівознавства.

Крім того, аналіз масиву відібраних авторефератів дозволив виявити ядро самих затребуваних спеціалістів в якості офіційних опонентів (Таблиця 10).

#### **Таблиця 10. «Ядро» офіційних опонентів**

ПІБ опонента	офіційного Науковий ступінь	Період опонування	Кількість опонувань
М.С.Слободяник	к.пед.н.	1994 – 1995 рр.	3
М.С.Слободяник	д.і.н.	1997 – 2012 рр.	29
В.Ю.Омельчук	д.і.н.	1994 – 2011 рр.	28
Т.П.Павлуша	к.пед.н.	1994 – 2010 рр.	18
С.Г.Кулешов	д.і.н.	1998 – 2005 рр.	14
А.С.Чачко	д.пед.н.	1995 – 2006 рр.	13
Т.І.Ківшар	к.і.н.	1994 р.	2
Т.І.Ківшар	д.і.н.	1997 – 2010 рр.	11
Г.І.Ковальчук	к.і.н.	1994 – 1998 рр.	6
Г.І.Ковальчук	д.і.н.	2006 – 2011 рр.	9
В.С.Бабич	к.і.н.	1994 – 2000 рр.	10

О.Б.Виноградова	к.і.н.	2004 – 2012 рр.	11
Т.В.Новальська	к.і.н.	1994 – 2006 рр.	3
Т.В.Новальська	д.і.н.	2010 – 2011 рр.	5
Л.П.Одинока	к.пед.н.	1998 – 2005 рр.	8
Т.В.Добко	к.і.н.	1998 – 2011 рр.	8
Г.В.Боряк	д.і.н.	1997 – 2012 рр.	8
В.М.Даниленко	д.і.н.	1995 – 2007 рр.	8
Т.О.Дмитренко	д.пед.н.	1998 – 2010 рр.	7
В.П.Ляхоцький	д.і.н.	2004 – 2011 рр.	7
І.Б.Матяш	к.і.н.	1997 – 1999 рр.	4
І.Б.Матяш	д.і.н.	2004 – 2010 рр.	5
Л.Г.Петрова	к.пед.н.	1997 р.	1
Л.Г.Петрова	д.пед.н.	2008 – 2012 рр.	7
І.О.Шевченко	к.пед.н.	2001 – 2011 рр.	7
Н.М.Зубкова	к.і.н.	1997 – 2011 рр.	7
Л.А.Дубровіна	д.і.н.	1995 – 2006 рр.	6

Це визнані спеціалісти з книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, що мають значний досвід роботи у підготовці наукових кадрів. Характерно, що більше половини представленого «ядра» офіційних опонентів – це науковці, які захистили свої дисертаційні дослідження у період з 1994 до 2012 рр. А саме, О. Б. Виноградова, Т. В. Добко, Н.М. Зубкова, Т. І. Ківшар, Г. І. Ковальчук, С. Г. Кулешов, В. П. Ляхоцький, І. Б. Матяш, Т. В. Новальська, Л. Г. Петрова, М. С. Слободяник, І. О. Шевченко.

Незначні показники кількості опонування деяких докторів наук пояснюються тим, що вони значний час працювали у складі експертних рад ВАКу України та не мали права виступати опонентами, зокрема, Г. В. Боряк (6 років), С. Г. Кулешов (6 років), Т. І. Ківшар (4 роки) та Л. А. Дубровіна (16 років).

Видаєть цікавим той факт, що 17 із 21 особи – «ядра» офіційних опонентів – були науковими керівниками: Л. А. Дубровіна 23 рази; А. С. Чачко сім разів та один- науковим консультантом; М. С. Слободяник вісім разів; Т. І.Ківшар п'ять разів та один- науковим консультантом; В. Ю. Омельчук та В. С. Бабич п'ять разів; Г. І. Ковальчук та Т. В. Новальська чотири рази; Л. П. Одинока три рази; Г. В. Боряк та С. Г. Кулешов два рази; Т. П. Павлуша, Т. В. Добко, В. П.Ляхоцький, І. Б. Матяш, Л. Г. Петрова, Н. М. Зубкова один раз.

Факти, що подані вище, ще раз доводять специфічність книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства зумовлені відносною молодістю самих наук (їх інституціоналізація припала на середину ХХ ст.), багаторічними тривалими дискусіями щодо правомірності існування як самих наук, так і доцільності підготовки науково-педагогічних кадрів означеного профілю. Внаслідок певної вузькості досліджувальних проблем надто невелика кількість вчених книгознавчої та бібліотечно-інформаційної сфери займаються науковими дослідженнями.

### **8. Показники публікаційної активності**

Основні якісні показники рівня наукової роботи і кваліфікації здобувача наукового ступеня, на які звертають увагу спеціалізовані ради, добре відомі: уміння обрати тему і сформулювати мету, завдання і актуальність роботи; ступінь володіння літературою з досліджуваної теми, рівень аналізу проблеми; обґрунтування використання необхідних для роботи дослідження методів; логічна побудова тексту дисертації; уміння чітко і ясно сформулювати наукову новизну і практичну значущість отриманих результатів, виділити основні положення, що виносяться на захист; публікаційна активність здобувача, ступінь апробації отриманих наукових результатів.

Названі елементи комплексної оцінки якості науково-кваліфікаційної роботи представляються надзвичайно важливими. Так, згідно з п. 14 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7 березня 2007 р. № 423, що діє нині, регламентується не лише мінімальна кількість публікацій за темою дисертації, але й рівень наукових видань, в яких повинні бути опубліковані основні результати дослідження.

Слід визнати, що публікація наукових результатів у виданнях, що увійшли до відповідного переліку, є в більшості випадків достатньою апробацією дисертаційних досліджень, а самі наукові результати є високоякісними і актуальними. Більше того, публікація результатів наукової

роботи в подібних виданнях означає, що зацікавлена наукова громадськість ознайомлена з результатами наукової діяльності дослідника і може висловити на сторінках цих видань своє відношення до них. Тому, більшість дисертантів виходять на захист дисертації вже відомими дослідниками, які працюють в тому ж науковому напрямі, в першу чергу завдяки наявності публікацій у фаховій, широко читаній науковій пресі. За нашими підрахунками загальний обсяг облікових публікацій, що відображають результати досліджень, склав 2944 документа. За досліджуваний період опубліковано 73 монографій. Хоча в загальній видовій структурі інформаційного потоку монографії складають приблизно 2,5 %, але мають велику наукову й інформаційну значущість, оскільки акумулюють попередні знання, узагальнюють результати багаторічних досліджень.

Відповідно до вимог Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України<sup>5</sup>, результати кандидатських дисертаційних досліджень мають бути опубліковані щонайменше у 3 статтях фахових видань відповідної наукової галузі, а докторських дисертаційних досліджень – в одноособовій монографії та мінімум у 20 статтях фахових наукових видань<sup>6</sup>. Як свідчать підрахунки, ці вимоги повністю виконуються – середній показник відповідно 4,9 та 23 публікацій фахових статей, 1,7 – монографій (Таблиця 11).

**Таблиця 11. Середні показники кількості публікацій для дисертацій за 1994 – 2012 рр.**

Кількість публікацій	Середній кількісний показник для дисертацій	
	Д	К
монографії	1,7	0,2
фахові статті	23	4,9
матеріали конференцій	9,8	3,9

<sup>5</sup> Указом Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» № 1085/2010 від 9 грудня 2010 р. Вища атестаційна комісія України ліквідована, її функції передані Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України.

<sup>6</sup> Наказ Вищої атестаційної комісії України N 178 «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук та про їх апробацію» від 04.04.2000 р. (Втратив чинність на підставі Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України N 1059 «Деякі питання присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань» від 14.09.2011 р.). Нині діє Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1112 «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» від 17.10.2012 р.

інші	5,9	2,4
всього	40,4	11,3

Показник публікацій тез доповідей (повідомлень) на різних наукових комунікативних заходах (форуми, симпозіуми, конференції, круглі столи, семінари) також достатньо високий. Він свідчить про апробацію результатів дисертаційних робіт здобувачами ступеня кандидата наук у середньому на 5 – 6 таких заходах, а здобувачами ступеня доктора наук на 9 – 10.

Крім того, з представлених 64 наукових видань відповідно до нового Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, чинного з 01.08.2010 р.<sup>7</sup>, тільки 36 наукових видань є фаховими з історичних наук та соціальних комунікацій. У дев'яти друкуються роботи не тільки за фахом 27.00.03 (це видання вузів), а в 15 журналах публікації за нашою спеціальністю – швидше виняток, ніж правило. Таким чином «в чистому вигляді» ми маємо 12 наукових видань (Таблиця 12).

**Таблиця 12. Публікаційна активність у наукових фахових виданнях України з книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства**

Назва видання	Рік заснування	Періодичність	Кількість видань		
			Д	К	Всього
Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития <i>Научно-практический и теоретический сборник</i>	2000	1 раз в год	6	2	8
Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія <i>Науковий журнал</i>	2004	щоквартально	15	18	33
Бібліотечний вісник <i>Науково-теоретичний та практичний журнал</i>	1993	6 разів на рік	48	136	184
Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні	2006	1-2 рази на рік	-	2	2

<sup>7</sup> Перелік наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, чинний на 18 листопада 2011 р.— К., 2011. - 236 с.

технології						
<i>Збірник наукових праць</i>						
Вісник Книжкової палати	1996	щомісяч-	41	288	329	
<i>Науково-практичний журнал</i>		но				
Вісник Харківської державної академії культури	1999	2 рази на рік	33	135	168	
<i>Збірник наукових праць</i>						
Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника	1992	1 раз на рік	4	6	10	
<i>Збірник наукових праць</i>						
Збірник праць Науково-дослідного центру періодики	1993	1 раз на рік	1	2	3	
Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	1998	1–2 випуски на рік	36	133	169	
<i>Збірник наукових праць</i>						
Пам'ятки	1998	1 раз на рік	2	-	2	
<i>Збірник наукових праць</i>						
Рукописна та книжкова спадщина України	1993	1 раз на рік	11	54	65	
<i>Збірник наукових праць</i>						
Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики	1997	2 рази на рік	2	-	2	
<i>Збірник наукових праць</i>						
Українська біографістика	1996	2 рази на рік	-	5	5	
<i>Збірник наукових праць</i>						

Отже, виявлено найбільш продуктивні видання: «Вісник Книжкової палати України», «Бібліотечний вісник», «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», «Вісник Харківської державної академії культури», «Рукописна та книжкова спадщина України». Ці видання містять 51 % всіх статей і формують ядро періодичних спеціалізованих видань в аналізованому інформаційному потоці. Можна сказати, що, в порівнянні з іншими областями знань, вітчизняних журналів у книгознавчій та бібліотечно-інформаційній галузі не так вже й багато. Крім того, більшість з них — видання, що публікують статті з кількох наукових спеціальностей або «комплексні» бібліотекознавчі журнали, у яких можна знайти статті з усіх напрямів інформаційно-бібліотечних та бібліографічних досліджень і практики.

Це помітно відрізняє репертуар журналів інших давно сформованих наук, де є яскраво виражена специфіка.

Слід констатувати, що можливість контролю якості наукової продукції з боку наукової громадськості через систему наукових журналів, збірників наукових праць є одним з чинників, який дозволяє підтримувати високий рівень підготовки кадрів вищої кваліфікації. Крім того, аналіз публікацій в рамках якогось наукового напрямку за певний період дає можливість отримати інформацію про тенденції і динаміку розвитку тієї або іншої наукової роботи.

### **9. Тематичний розподіл дисертацій за напрямами, які розробляються за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство»**

Виходячи із завдань дослідження, весь відібраний масив дисертацій було поділено за напрямами, які розробляються за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». Було встановлено, що основна частина дисертаційних робіт висвітлює проблеми бібліотекознавства та бібліотечної справи – 151 (67 %); майже в чотири рази менше дисертацій з книгознавства та книжкової справи – 39 (17 %), а також з бібліографічної діяльності та бібліографознавства – 35 (16 %) (Рисунки 1, 2, 3). За досліджуваний період середньорічний показник становить – 8 дисертаційних робіт з бібліотекознавства і по 2 дисертації за рік з бібліографознавства та книгознавства.

#### **Рисунок 1. Розподіл дисертацій з бібліотекознавства за роками захисту**



Таблиця 1. Тематична структура дисертаційних робіт з бібліотекознавства

Тематичні рубрики	К-ть дисертаційних досліджень
<b>Бібліотечна справа. Бібліотекознавство:</b>	<b>14</b>
- методологія бібліотекознавства	4
- організація науково-дослідної роботи в галузі бібліотекознавства. Управління. Економіка. Статистика	1
- вивчення і викладання бібліотекознавства і бібліотечної справи. Бібліотечна освіта	8
- науково-інформаційна діяльність в галузі бібліотечної справи і бібліотекознавства	1
<b>Теорія бібліотечної справи:</b>	<b>12</b>
- основні принципи і загальні проблеми бібліотечної справи	4
- вивчення читання і читацьких інтересів	6
- бібліотечні цикли, процеси, операції	2
<b>Методика бібліотечної справи</b>	<b>1</b>
<b>Історія бібліотечної справи в Україні</b>	<b>11</b>
<b>Організація бібліотечної справи. Управління. Економіка. Статистика</b>	<b>50</b>
<b>Бібліотечні фонди та їх формування:</b>	<b>27</b>
- комплектування бібліотечних фондів	5
- збереження бібліотечних фондів	1
- фонди бібліотек окремих типів	7
- бібліотечні фонди спеціальних зібрань	14
<b>Бібліотечні каталоги. Каталогізація</b>	<b>2</b>
<b>Бібліотечне обслуговування читачів:</b>	<b>26</b>
- соціологія бібліотечної справи	1
- загальні питання бібліотечного обслуговування	6
- пропаганда літератури на допомогу вихованню	4
- організація бібліотечного обслуговування читачів	2



- бібліотечне обслуговування окремих груп читачів	12
- бібліотечне обслуговування читачів фондами спеціальних зібрань	1
<b>Бібліотечна робота з дітьми і підлітками:</b>	<b>8</b>
- історія дитячих і шкільних бібліотек	2
- організація роботи дитячих і шкільних бібліотек. Управління. Економіка. Статистика	1
- бібліотечне обслуговування дітей і підлітків	5

Вибірка тематичної спрямованості дисертаційних робіт з бібліотекознавства дала можливість розподілити їх за дев'ятьма основними розділами<sup>8</sup>. Найактивніше розвивалися три наукових напрями: організація бібліотечної справи – 50 дисертацій, бібліотечні фонди та їх формування – 27 дисертацій та бібліотечне обслуговування читачів – 26 дисертацій, що становить 68 % від загальної кількості бібліотекознавчих дисертаційних досліджень. Дослідження таких проблем як: організація науково-дослідної роботи в галузі бібліотекознавства; вивчення і викладання бібліотекознавства і бібліотечної справи; науково-інформаційна діяльність у галузі бібліотечної справи і бібліотекознавства; методологія бібліотекознавства; основні принципи й загальні проблеми бібліотечної справи; вивчення читання й читацьких інтересів; бібліотечні цикли, процеси, операції; історія бібліотечної справи; історія дитячих і шкільних бібліотек, організація роботи дитячих і шкільних бібліотек; бібліотечне обслуговування дітей і підлітків становлять 30 % від загальної кількості бібліотекознавчих дисертаційних досліджень. Нижню межу вибірки закривають дослідження бібліотечних каталогів (дві дисертації) та методики бібліотечної справи (одна дисертація).

<sup>8</sup> За основу аналізу тематики захищених дисертацій покладені «Робочі таблиці класифікації НБУВ», розроблені на основі повного варіанта таблиць Бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК) для наукових бібліотек. «Робочі таблиці класифікації НБУВ» - це надбання акумульованих в один цілий інформаційно-пошуковий масив понять, рішень і відповідних індексів, що ґрунтуються на методичних висновках спеціалістів-систематизаторів у результаті аналізу змістового наповнення фондів бібліотеки, запитів користувачів та нових надходжень у фонди НБУВ, для приведення таблиць ББК у відповідність з рівнем сучасного наукового знання.

**Рисунок 2. Розподіл дисертацій з бібліографознавства за роками захисту**

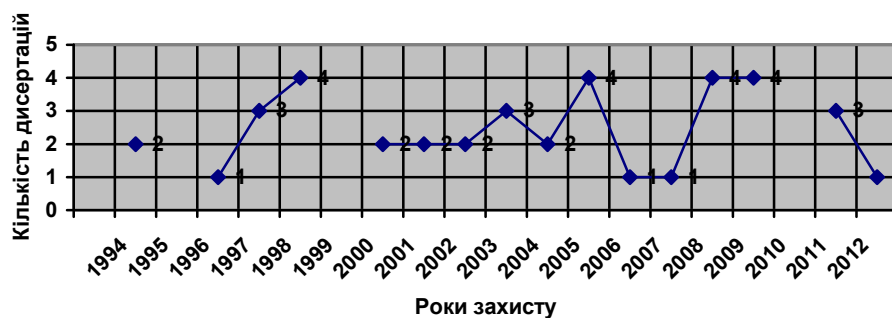


**Таблиця 2. Тематична структура дисертаційних робіт з бібліографознавства**

Тематичні рубрики	К-ть дисертаційних досліджень
<b>Історія бібліографії</b>	<b>14</b>
<b>Організація бібліографії. Управління. Економіка. Статистика</b>	<b>1</b>
<b>Основні види бібліографії і бібліографічних показників:</b>	<b>18</b>
- рекомендаційна бібліографія	2
- галузева бібліографія	8
- країнознавча, краснавча, регіональна, зональна бібліографія	3
- персональна бібліографія (біобібліографія)	2
- бібліографія за видами, формами, жанрами та іншими ознаками об'єкта бібліографування	2
- бібліографія бібліографії	1
<b>Бібліографічне обслуговування</b>	<b>2</b>

Дослідивши відібрані дисертації з бібліографознавства, було отримано результати, які засвідчили, що переважна більшість здобувачів присвятила свої роботи основним видам бібліографії і бібліографічних показників та історії бібліографії (91 %) (Таблиця 2). Бібліографічне обслуговування та організація бібліографії зацікавили трьох дисертантів, що становить 9 % від загальної кількості відібраного масиву дисертацій з даного наукового напрямку.

**Рис.3. Розподіл дисертацій з книгознавства за роками захисту**



**Таблиця 2. Тематична структура дисертаційних робіт з книгознавства**

Тематичні рубрики	К-ть дисертаційних досліджень
<b>Книга. Книгознавство:</b>	<b>17</b>
- загальні питання книгознавства	3
- соціальна роль книги	3
- рукописна книга	6
- друкована книга	5
<b>Преса:</b>	<b>4</b>
- історія преси в окремих країнах	1
- організація преси	3
<b>Видавнича справа:</b>	<b>17</b>
- видавнича продукція	3
- історія видавничої справи	14
<b>Книжкова торгівля. Розповсюдження книжкової продукції</b>	<b>1</b>

Аналогічні результати було отримано і по книгознавчим дисертаційним дослідженням. Вони засвідчили, що більшість здобувачів зосередили увагу на дослідженні рукописної, друкованої книги та історії видавничої справи. Дослідження преси займає всього 10,5 % від загальної кількості книгознавчих дисертацій. З усього відібраного масиву розповсюдженню книжкової продукції присвячена одна робота.

Отже, в тематичному плані більш дослідженою є бібліотекознавча галузь.

Протягом 1994 – 2012 рр. лави спеціалістів-бібліотекознавців бібліотечно-інформаційної галузі поповнили 136 кандидатів наук (71 – з історичних наук, 41 – з педагогічних наук, 23 – з соціальних комунікацій, один

– з філологічних наук) та 15 докторів наук (три – з соціальних комунікацій, дев'ять – з історичних наук, три – з педагогічних наук). Бібліографознавчих дисертацій за досліджувальний період було захищено дві докторські (одна – з педагогічних наук, одна – з історичних наук) та 33 кандидатські (28 – з історичних наук, чотири – з педагогічних наук, одна – з соціальних комунікацій). При чому, у 2004, 2008 та 2009 роках не було захистів дисертацій бібліографознавчого профілю. Кількість спеціалістів-книгознавців за цей час поповнилась чотирма докторами (три – з історичних наук, один – з соціальних комунікацій) та 32 кандидатами (26 – з історичних наук, три – з педагогічних наук, два – з соціальних комунікацій, один – з філологічних наук). Книгознавчі дисертації захищались кожного року за винятком 1995, 1999, 2010 років.

Таким чином, бібліометричний аналіз авторефератів дозволяє отримати об'єктивні показники розвитку книгознавства, бібліотекознавства і бібліографознавства в аспектах персоналій (автор, науковий керівник (консультант), офіційні опоненти); присвоєння кваліфікації (кандидат, доктор наук); галузей науки; професійних та статтєвих ознак, часових, регіональних та інституційних характеристик. Він дозволяє показати соціокомунікаційні аспекти розвитку наукових знань у цій сфері, формування лідерів науки та наукові школи, динаміку розвитку науки та оцінку її тенденцій. Разом з тим, ці показники мають бути науково інтерпретованими у зв'язку із реаліями, що їх викликають обставин, що складаються навколо, та контекстом розвитку науки та участі в них передових вчених.